

معرفی بحر ذخار

رفیع‌الدین احمد کاظمی*

احسان عظیم پروردگار عالم را که برای رهنمایی بندگان خود قرآن کریم را نازل فرموده تا بر آن عمل نموده نجات اخروی یابند و در دنیای فانی زندگی را مثالی بگذرانند تا باعث خوشنودی خالق کاینات باشد. زندگی رسول اکرم (ص) عملاً بر تعلیمات قرآنی متکی بوده و صحابه کرام و تابعین هم همین نقش قدم رفته تعلیم تزکیه نفس و تصفیه اخلاق کردند.

صوفیان کرام هم مقصد عظیم پیش خود داشتند و عملاً پیروی حضرت رسول (ص) کردند و اثرات مثبت یافتند صوفیان از اوایل سده اول هجری وجود داشتند و در بلاد اسلامی و هند سکونت گزیدند و بساط علم گسترده شدند. پیروان ایشان حالات و تعلیمات مرشد را به شکل ملفوظ محفوظ کردند. چون صوفیان در جایی اقامت داشتند که بیشتر مردم از آنها واقفیت نداشتند. لازم شد که ذکر آنها یکجا جمع شود تا اهل علم و عمل و خواص و عوام بدانند و از تعلیمات فیض یابند. چنانچه بار اول شیخ فریدالدین عطار که صوفی با صفا، عالم دین، شاعر و نثرنویس بود زحمت بسیار کشیده حالات صوفیان

*- استادیار فارسی بازنشسته دانشکده ملی شبلی، اعظم‌گره (آتراپرادش).

را یکجا و به شکل کتابی به نام تذکرة الاولیا تألیف نمود. بعد او شیخ عبدالرحمن جامی تذکرة الصوفیها که قدری ضخیم‌تر بود تألیف کرده «نفحات الانس» نام داد. این کار در هند از دیر باز آغاز یافت. در عهد مغلیه شیخ عبدالحق محدث دهلوی حالات صوفیان بلاد اسلامی و هند را گردآورد و کتابی به نام «اخبارالاخیار» تألیف کرد که ذکرِ دوپست و پنجاه صوفی را دارد. غلام سرور پیروی آن شیخ کرده تقریباً هشتاد کتب تاریخ و ملفوظ که به دست او آمد مطالعه کرده تذکرة‌ای به نام «حزینة الاصفیا» تألیف کرد که ذکرِ یکهزار و یکصد و سیزده (۱۱۱۳) صوفی را دارد. این تذکرة در عهد محمد شاه رنگیلا (۱۲۹۲-۱۲۲۴ هـ.) تألیف شده.

غنی احمد، زحمت بسیار کشیده فهرست مضامین و افراد که در تذکرة ذکر شده در سال ۱۸۷۶ م. مرتب کرد. این تذکرة ذکر دو هزار و چهار صد و چهل و هشت (۲۴۴۸) صوفی را دارد.

اهمیت این تذکرة به سبب آن است که در مقابل تذکرة‌های دیگر، احوال را به تفصیل جمع‌آوری کرده است (تاکنون چاپ نشده). چند نسخ محدود در دسترس می‌باشند و نگارنده مطلع شد که یک نسخه در کتابخانه حافظ، قاری، عالم دین، مصنف و شاعر، مولانا محمد عتیق وجود دارد. فرزند او مولانا محمد عرفان از آن نگهداری می‌کند. برای مطالعه آن کتاب را درخواست نمودم. مولانا محمد عرفان اجازه داد، مطالعه در خانه او و پیش او صورت گیرد. نگارنده سپاسگزاری کرد و روز دیگر به خانه مولانا رفته تذکرة را مطالعه کرد. چون نسخه نازک و قدری شکسته است مشکل می‌آمد. مشخصات نسخه به شرح ذیل است:

اسم نسخه	:	بحر ذخار
مؤلف	:	مولانا وجیه‌الدین
کاتب	:	نام ندارد. بیش از یک کاتب تحریر کرده است.

تاریخ تألیف : تاریخ ندارد. در عهد محمد شاه رنگیلا بین سالهای (۱۱۶۲-۱۱۲۴ هـ) نوشته شده.

خط : نستعلیق جلی.

کاغذ : با مرور ایام از سپیدی، به بادامی شده، با احتیاط باید ورق زد تا شکسته نشود.

تعداد صوفیان و دیگران : دو هزار و چهار صد و چهل و هشت.

مرتب فهرست : عبدالغنی در سال ۱۸۷۶ م.

نسخه در ابواب مختلف قسمت شده و لهجه‌های آن عبارتند از:

۱- لهجه اول : در بیان اولاد و بنات و ازدواج مطهرات و خلفای راشدین و عشره مبشره و اصحاب صفة و اصحاب بدر و دیگر صحابه آنحضرت (ص).

۲- لهجه دوم : حضرت علی، حضرت فاطمه زهرا، امام حسن، امام حسین، امام زین‌العابدین، امام محمد باقر، امام جعفر، امام موسی کاظم، امام علی موسی رضا، امام تقی، امام نقی، امام حسن عسکری، امام مهدی علیهم السلام.

تابعین صحابه محمد مصطفی (ص).

قرای سبعة، فقهای سبعة، محدثین.

مجتهدین: ابواسمعیل حماد بن ابوحنیفه، امام محمد شیبانی،

مولانا برهان‌الدین، امام مالک بن انس، امام شافعی

المحمد بن ادریس، امام احمد حنبل.

۳- لهجه سوم : در احوال خواجه حسن بصری و خلفا و منشیان سلسله ایشان. در

این لهجه دو نهر است:

نهر اول: در احوال خواجه حسن بصری.

نهر دوّم: در احوال شیخ فرید گنج شکر و منتسبان خلافت و

مريدان ایشان. در این نهر سه شعبه است:

شعبه اول: در احوال شیخ گنج شکر و غیره.

شعبه دوّم: در احوال شیخ المشایخ حضرت نظام الدین

بدایونی و خلفای و متعبان ایشان. در این

شعبه سه رود است:

رود اول: در احوال شیخ المشایخ حضرت

نظام الدین بدایونی.

رود دوّم: مجملی در احوال شیخ نصیرالدین

چراغ دهلی و منتسبان و متعبان

و خلفای ایشان و بعضی

مشایخان دیگر.

رود سوّم: مجملی در احوال شیخ

سراج الدین عثمان و منتسبان

ایشان.

شعبه سوّم: مجملی در احوال شیخ المشایخ

مظهرالجلال و الجمال امام اهل کمال

سلطان الاصفیا برهان الاتقیا قطب الله شاد

در سری حضرت علی صابر کلیری خلف

و خلیفه شیخ فرید گنج شکر و متبعان

ایشان.

۴- لهجه چهارم: مجملی در احوال معروف خواجه کرخی و منتسبان خانواده

ایشان. در این لهجه پنج نهر است:

نهر اوّل: مجملی در احوال خواجه معروف کرخی و غیره.
نهر دوّم: مجملی در احوال حضرت محبوب سبحانی شیخ
عبدالقادر الگیلانی و اولاد و امجاد و خلفا و منتسبان.
نهر سوّم: مجملی در احوال بزرگان سلسله سهروردیه و منتسبان
این سلسله حضرت شیخ ضیاءالدین ابوالنجیب
سهروردی در نسبت دوازده واسطه.
نهر چهارم: مجملی در احوال فردوسیان مبداء دین حضرت
نجم الدین کبری.
نهر پنجم: در این سه روداند:
رود اوّل: مجملی در احوال اولیای مغرب از هر
سلسله و تابعان ایشان.
رود دوّم: احوال سلسله قلندریه مبداء این سلسله
حضرت شیخ عبدالعزیز مکی.
۵- لهجه پنجم: مجملی در احوال سلطان العارفین حضرت بایزید بسطامی و بعضی
اولیای کبار که به وساطت ایشان واصل و ملحق شده‌اند. در این
نهر چهار شعبه‌اند:
شعبه اوّل: در احوال حضرت بایزید بسطامی^(ح). وی از طبقه
اولی است اسم شریفش طیفور.
شعبه دوّم: در احوال هر دستگیر مستمند حضرت بهاءالدین
نقشبند.
شعبه سوّم: مجملی در احوال شطّاریه مبداء دین این شیخ
عبدالله طیفوری که معروف به شطّاری است.

شعبه چهارم: مجملی در احوال بديع‌الدین قطب‌المدار و خلفای
و تابعان او در حقیقت از روح پیغمبر^(ص) و حضرت
علی مرتضی^(ع) و امام مهدی^(عج) تلقین و تربیت
داشت به طریق ولی فائماً به ظاهر شیخ محمد طیغور
طیفوری نموده.

۶- لهجه ششم: در احوال بعضی اولیای متقدمین و متأخرین که سلسله ایشان
معلوم نشد بنابراین در این لهجه به ترتیب حروف تهجی نوشته
و لهجه متفرقه نام کردم.

۷- لهجه هفتم: در احوال مجاذیب هر سلسله پوشیده نماند که مقام جذبه به غایت
مرتفع است و مؤقرشان یک ساعت از مشاهدات و تجلیات
موقوف نمی‌ماند. مقام دوام مشاهده در سلوک بس عظیم‌القدر
است بس به آن مقام به عمر وقت ایشان فایز می‌باشند.

۸- لهجه هشتم: در احوال آن حاجره حجره‌خانه الهی از آن سائده سائده اسرار مریم
مسیحای ثانی و آن هوای شیث را دانی حضرت فاطمه بنت اسد
بن هاشم بن عبدالمناف مادر مکرمه امیرالمؤمنین علی مرتضی^(ع)
و دیگر نسوان عارفه کامله به خدا رسیده. امراة المصریه،
امراة الفارسیه، امراة الصفائییه، امراة خوارزمیه، امراة الحبشیه.
